

УДК 373.5.015.31:316.62

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІ

Дзекун Юрій, старший викладач кафедри ділової іноземної мови, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

ORCID: 0000-0001-6342-7245

E-mail: yuriydzekun@ukr.net

У статті проаналізовано проблеми розвитку творчого потенціалу випускників ЗСО за результатами анкетування. Доводиться необхідність зазначеного розвитку як передумови успішного соціального становлення молоді та шляху до високого професіоналізму. Обґрунтовується ідея структурності життєвого вибору, що дозволяє конкретизувати напрями особистісного саморозвитку в професійній діяльності і особистому житті.

Ключові слова: творчий потенціал, компоненти творчого потенціалу, соціальне становлення, соціальна мобільність, життєвий вибір, професійна діяльність, учнівська молодь, студенти, розвиток, саморозвиток.

DEVELOPMENT OF CREATIVE POTENTIAL IN THE CONTEXT OF SOCIAL FORMATION OF YOUTH

Dzekun Yurii, Senior Lecturer at the Business Foreign Languages Department, Poltava University of Economics and Trade.

ORCID: 0000-0001-6342-7245

E-mail: yuriydzekun@ukr.net

The article analyses the problems of developing the creative potential of secondary school graduates based on the results of a survey and proves the necessity of this development as a prerequisite for the successful social development of youth and the path to high professionalism. The idea substantiates the structure of life's choice; it allows specifying the directions of personal self-development in professional activity and personal life.

The structure of creative potential (spiritual, intellectual, labour components) is considered. It justifies the need to create vocational guidance contact centres in secondary schools, with the help of which higher educational institutions would be able to interact personally with students for early information about professions, their characteristics, personal requirements for employees, career prospects in a particular field. Higher school teachers should be able to perform diagnostic actions, involve students in research in their area of interest, etc. Such work would be of social importance and at the same time would expand the opportunities for the early development of the creative potential of students in accordance with the requirements of the profession, the probability of which is quite high. Indeed, in contrast to the intellectual and spiritual components of creative potential, its labour component under the conditions of a modern school is underdeveloped, which subsequently negatively affects many characteristics of modern Ukrainian society.

As a direction for further research, the need for the development of methodological support for such centres is indicated.

Keywords: creative potential, social formation, humanistic campaign, professionalism, student youth, students, development, self-development, pedagogical stimulation.

Гуманістичні тенденції в сучасному світі, попри низку несприятливих об'єктивних і суб'єктивних чинників, виступають каталізатором переосмислення цілей і засобів освітнього процесу, в ході якого дитина, молода людина набуває якостей, що гармонізують і наповнюють конструктивним сенсом її взаємодію з суспільством. Як зазначають дослідники, «основним педагогічним завданням сьогодні можна вважати забезпечення педагогічними засобами максимального розкриття й реалізації *індивідуальних здібностей і потреб людини в контексті сформульованих суспільством цілей і морально-етичних меж*» [4, с. 45].

З позицій гуманізму, успішне соціальне становлення людини – це таке її входження до людської спільноти, коли з вона, з одного боку, органічно вписується в систему суспільної взаємодії, а з іншого – робить це без надмірної наруги над своїм «Я», має змогу до самовияву на тому рівні, який максимально для даних умов відповідає її особистісним нахилам і потребам. Безумовно, воно вимагає значних зусиль як зі сторони самої людини, так і від її вихователів у дитячому та юнацькому віці, а на етапі професійної освіти – від педагогів вищої школи, перед якими стоїть завдання посприяти майбутнім фахівцям у якнайбільш вдалій адаптації до вимог майбутньої діяльності.

У контексті соціального становлення значну вагу має розвиток творчого потенціалу особистості, що є однією із заповорок її самоврядності і здатності знаходити оптимальний баланс між нормами і приписами, що оточують людину, і її власними прагненнями, баченнями, намірами.

У сучасній науці до проблеми визначення і розвитку творчого потенціалу особистості звернена увага багатьох науковців, що розглядають цей феномен із різних позицій, надаючи його філософське (М. Бердяєв, Б. Новіков, Л. П'янова, Я. Пономарьов та ін.), психологічне (А. Брушлінський, Т. Дуткевич, Н. Карпенко, М. Копосова, В. Моляко, В. Роменець та ін.), педагогічне (Ш. Амонашвілі, В. Вербицький, В. Загвязінський, М. Поташник, С. Сисоєва, В. Шадріков та ін.) трактування, а у прикладному плані – з точки зору значення творчого потенціалу в різних видах професійної і непрофесійної діяльності, творчий характер якої в сучасних умовах, зазвичай, виступає однією з передумов її продуктивності і якості отриманого результату. Закономірно, зокрема, що проблема творчого потенціалу досить часто розглядається у зв'язку з підготовкою менеджера, тобто професійного організатора, керівника, який за сучасних умов постійно перебуває в пошуку нестандартних рішень – основи конкурентоздатної стратегії і тактики підприємницької діяльності (К. Білецька, І. Волков, А. Московченко, О. Продіус, І. Свидрук, О. Харцій та ін.).

Однак швидкозмінність соціально-економічних умов життя українського суспільства диктує необхідність постійного вивчення специфіки особистісного та суспільного запиту на сутність і перспективи розвитку творчого потенціалу шкільної та студентської молоді з урахуванням актуального змісту творчої діяльності, її чинників і умов конструктивності. Водночас, бачиться необхідним вироблення наступності і взаємопов'язаності в розвитку творчого потенціалу молоді на етапах здобуття нею загальної середньої та вищої освіти, насамперед, у результаті власної відповідної активності самих учнів та студентів, з використанням педагогічних засобів стимулювання їхньої активності. Тому мета нашої статті полягає у аналізі проблем розвитку творчого потенціалу у випускників ЗСО – першокурсників економічного

закладу вищої освіти, що повинні бути враховані у процесі як загальної, так і вищої (професійної, фахової передвищої) освіти.

Обраний нами для дослідження період у житті молодшої людини характеризується низкою притаманних лише йому ознак, що пов'язані з завершенням шкільного навчання та вибором подальшого життєвого шляху, який розглядаємо насамперед як пошук свого місця в соціумі, в тому числі – і в його професійно детермінованих підструктурах. Люди протягом усього життя «прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм повно розкрити свої здібності, виразити свої установки і ціннісні орієнтації, займатися проблемами, які їх цікавлять» [3]. Проте за напруженістю цього пошуку, його часовою обмеженістю і вагомістю прийнятих рішень щодо подальшої долі юнака чи дівчини цей період є пріоритетним. Ще однією його ознакою є значна (хоча й не абсолютна) зорієнтованість на зовнішні впливи, що, з одного боку, зумовлена недостатнім життєвим досвідом, а з іншого – попередньою довготривалою підпорядкованістю дорослим, яка певною мірою зберігається у більшості випускників вітчизняних ЗСО (так, за даними анкетування 112 першокурсників економічного ЗВО, виключно особистим вважають свій вибір лише 27 (близько 24 %), а решта визнає, що послуговувалася рекомендаціями інших осіб, або ж прислухалися насамперед до їхньої думки).

Відповідальність батьків, педагогів за вплив на вибір дитиною того чи іншого життєвого шляху і зацікавленість у його успішності не викликає сумнівів, проте він далеко не завжди призводить до позитивних результатів. Головні причини цього дуже часто криються в недостатній психолого-педагогічній компетентності порадишників, а також у гіпертрофованому уявленні про той чи інший вибір як про потенційно вдалий «соціальний ліфт» на тлі упослідження його особистісної відповідності, ігнорування взаємної детермінованості цих, безумовно, важливих ознак успішного життєвого вибору. Уже на 1 курсі понад 70 % опитаних студентів вважають, що готові отримати освіту в іншій галузі, якщо для цього будуть сприятливі умови, оскільки не впевнені, що «знайдуть себе» саме в професії менеджера або ж будуть спроможні добитися в ній успіху.

Варто враховувати, що, за версією низки західноєвропейських та американських психологів (Дж. Гілфорд, Дж. Голанд, Е. Шпрангер), «участь людей в тій чи іншій діяльності призводить до формування у них певних спільних рис. Так, певна професія певним чином впливає на розвиток специфічних функцій: пам'яті, мислення, моторики, формує певні особистісні риси» [1]. А отже, суб'єкт професійної діяльності почуватиме себе достатньо комфортно (тобто, не відчуватиме надмірного, деструктивного психоемоційного навантаження) і отримає більше шансів на всебічний успіх у тому середовищі, яке найкращим чином відповідатиме його запитам і можливостям. Сказане можна віднести до будь-якої стабільної в своїх основних якостях соціальної підструктури, до якої людина належить достатньо довго.

Саме взаємна адекватність особистісних запитів молодшої людини та її реальних можливостей щодо їхнього вдоволення у конкретній обраній сфері діяльності чи конкретному середовищі (що в соціальному ракурсі можуть вважатися ідентичними) бачиться нам головною суб'єктивною умовою успішності зробленого вибору. Об'єктивні ж умови при цьому можуть бути найрізноманітнішими як у своєму

первинному вигляді, так і в динаміці, конкретними рисами досить відрізняючись від узагальненого образу; вони далеко не завжди підлягають регулюванню з боку суб'єкта, проте саме його творча активність виступає базовим засобом, завдяки якому суб'єктивне і об'єктивне набувають узгодженості на тому чи іншому рівні особистісного прийняття ситуації. Таким чином, творчий потенціал особистості має істотне регуляторне значення в умовах, що з якихось причин не відповідають усталеному і прийнятому зразку (зазнали істотних змін або ж взагалі сприймалися ілюзорно) і в силу цього не можуть вважатися для людини задовільними.

Виокремлюючи низку властивостей творчого потенціалу особистості (перетворювально-предметні, пізнавальні, аксіологічні, комунікативні, художні), Т. Дуткевич наголошує, що він виступає в єдності своїх сторін: духовної, інтелектуальної, трудової:

Духовний потенціал – внутрішня психічна можливість розвитку особистості, внутрішня енергія, спрямована на творче самовідбиття й самоствердження.

Інтелектуальний потенціал – здібності, знання, навички та уміння як соціально-психологічні можливості особистості, що їх вона використовує для розробки й реалізації своїх творчих задумів.

Трудовий потенціал охоплює три компоненти:

- 1) виробничо-кваліфікаційні якості – обсяг загальних і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь працівника;
- 2) психофізіологічні властивості – рівень здібностей, стан здоров'я, тип вищої нервової діяльності, працездатність, витривалість;
- 3) особистісні якості – ставлення до праці, зміст потреб, інтересів, установок [2].

У контексті соціального становлення молодшої людини всі три компоненти творчого потенціалу мають однаково значну вагу і лише у своїй сукупності забезпечують продуктивний характер останнього. Проте (як свідчать, зокрема, і результати проведеного анкетування першокурсників), освітнє середовище загальноосвітньої школи більшою мірою вплинуло на розвиток духовного та інтелектуального складників творчого потенціалу, що носять більш універсальний характер, але в плані розвитку трудового потенціалу спроможне дати досить небагато. Найменшою мірою, на думку студентів, у період шкільного навчання вони можуть бодай частково спробувати розвинути свої якості, які, за класифікацією Т. Дуткевич, можна віднести до виробничо-кваліфікаційних. Це цілком природно – адже ці якості носять досить специфічний характер і переважно опосередковані у змісті шкільної освіти досить віддаленою від конкретно-професійних умов діяльністю.

Разом із тим, при виборі професії як чинника прогресивної соціальної мобільності, джерела життєзабезпечення, середовища самовираження і саморозвитку (саме такі міркування близько 90 % опитаних віднесли до трійки пріоритетів, що, на наш погляд, відображає описану вище диспропорцію в розвитку творчого потенціалу) усвідомлені потреби істотно домінують над усвідомленими можливостями і призводять до того, що сформована юнаком чи дівчиною модель власної майбутньої професійної діяльності може виявитися нежиттєздатною. Її тотальна кризовість часто проявляється у процесі професійного навчання, що стимулює коригувальні дії або ж (рідше) відмову від обраного шляху. Проте чимала кількість дипломованих фахівців остаточно

переконуються у власній професійній невідповідності (а точніше, у особистісній невідповідності здобутої ними професії) вже в процесі виконання професійних обов'язків, постаючи перед невтішним фактом даремно затраченого часу і коштів. Не будемо зупинятися на причинах, із яких розуміння помилки власного вибору, що виникає, зазвичай, раніше, у багатьох сучасних студентів аж до випуску існує завуальовано, проте повністю запобігти означеному результату заклади вищої та професійної освіти сьогодні не в змозі.

Варто зупинитися також на проблемі, з якою, вочевидь, суспільство буде стикатися завжди: праця-заробіток, коли людина змушена виконувати ту чи іншу трудову діяльність, розглядаючи її виключно як джерело життєзабезпечення. Йдеться не тільки про фізично важку чи низькооплачувану працю, а про будь-яку професійну діяльність, що виконується людиною без задоволення і моральної віддачі, а часто сприймається і як результат певної безвиході. Вибір, що його робить і дотримується в подальшому юнак чи дівчина у цьому випадку, може призвести до раннього емоційного вигорання, особистісної кризи, відчуття меншовартості тощо. Якщо кількість людей, налаштованих таким чином щодо праці – основного виду своєї суспільно значущої діяльності, перевищує певну межу, починається розмивання відповідних норм у масштабах усього соціуму, що спричиняє дефіцит працівників у деяких галузях, формування зневажливого ставлення до праці у молодшого покоління, економічно не обґрунтовану диспропорцію попиту у сфері вищої освіти тощо. Все це призводить до розбалансованості в суспільстві – як економічної, так і соціальної, боротися з якою стає дедалі важче.

Зважаючи на наявність описаних проблем у нашому суспільстві, необхідно звернути більш пильну увагу на процес вироблення школярами адекватної моделі власного життєвого шляху та роль у цьому процесі педагогічного впливу. Як вважають Н. Кордунова та Л. Потпачук, «формування життєвих планів і перспектив сучасної молоді передбачає формування стійких, свідомо вироблених уявлень про свої обов'язки і права у ставленні до суспільства, інших людей, моральних принципів і переконань, розуміння обов'язку, відповідальності, уміння аналізувати власний життєвий досвід, спостерігати за іншими явищами дійсності і давати їм оцінку, які забезпечать їм у подальшому активне творче життя» [3]. Проте допомогти школяреві у вирішенні цих завдань педагог зможе лише за умови відмови від шаблону, формальності, узагальнення. Розвиток творчого потенціалу майбутнього члена суспільства потребує індивідуалізації, пошуку можливостей для адекватного поєднання цілей і запитів, про які говорилося вище. Але цього, вочевидь, не досить.

Продуктивною в цьому випадку є ідея структурності життєвого вибору, що може бути втілена в педагогічному процесі і дозволяє конкретизувати напрями особистісного саморозвитку в професійній діяльності і особистому житті. Вона являє собою своєрідну екстраполяцію відомого в економіці, соціології та ін. методу SWOT-аналізу, що базується на врахуванні при прийнятті важливого рішення таких параметрів, як сильні сторони, слабкі сторони, шанси та ризики. У нашому випадку йдеться про запозичення базового принципу і формування відповідного способу мислення, зокрема, в ситуаціях із багатоваріантними можливостями рішення. Логічна схема дає змогу виокремити привабливі і непривабливі сторони кожного варіанту,

зважити їх, обрати пріоритети, які дозволяють навіть у зовні не досить прийнятному рішенні побачити особистісний ресурс для саморозвитку, джерело творчого підходу до ситуації. Думку учнів слід спрямовувати на аксіологічну площину, вчити зважувати актуальні ціннісні орієнтації, обирати серед них такі, що дійсно об'єктивно і суб'єктивно значущі, здатні стимулювати особистісне зростання, тобто є конструктивними по відношенню саме до певної особи. Адже, як зазначає Н. Марцих, «життя людини, навіть найглибінніші її шари, детермінується можливостями конструктивної діяльності в тому світі, в якому людина зростає. [...] Духовний розвиток особистості відбувається тоді, коли у відповідності з вільним внутрішнім вибором особистість здійснює дії, що виключають причину власних довголітніх проблем» [5, с. 124].

Структурне сприйняття життєвого вибору закладає особистісні засади творчого розвитку людини. Проте вище ми говорили, що його загальна картина у сучасних школярів вказує на недостатній розвиток такого важливого для адекватного вибудовування життєвих перспектив компонента, як трудовий потенціал. З метою вирішення цієї проблеми вважаємо доречним створення в загальноосвітніх школах контактних центрів професійної орієнтації, за допомогою яких вищі навчальні (та інші професійні) заклади отримали б можливість особистої (чи опосередкованої сучасними засобами зв'язку) взаємодії з учнями для раннього інформування про професії, їхні особливості, особистісні вимоги до працівників, перспективи кар'єри в тій чи іншій сфері та допомоги у необхідному самовдосконаленні.

Викладачі вищої школи повинні мати можливість виконувати діагностичні дії, залучати учнів до виконання досліджень у цікавій для них сфері тощо. Така діяльність мала б значну соціальну значущість і одночасно дозволила б розширити можливості для раннього розвитку творчого потенціалу учнів відповідно до вимог професії, ймовірність обрання якої ними досить висока, запобігаючи можливим деструктивним ситуаціям.

Розвиток творчого потенціалу молоді як корисних членів суспільства, професіоналів, повинен зосередити на собі увагу не лише батьків, шкільних педагогів, а й викладачів ЗВО, інших закладів, що зацікавлені в ефективних формах професійного відбору, заснованих на інноваційних формах професійної орієнтації.

Розробка психолого-педагогічних та організаційних засад функціонування контактних центрів закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної освіти у загальноосвітніх школах, спрямованих на професійну орієнтацію загалом і розвиток творчого потенціалу майбутніх здобувачів тієї чи іншої професії зокрема, є важливим напрямом наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабишена М. Проблеми професійного становлення майбутніх спеціалістів морської галузі. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2587> (дата звернення 12. 05. 2019 р.).
2. Дуткевич Т. Загальна психологія. Теоретичний курс / Т. Дуткевич. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с. URL: https://pidruchniki.com/79975/psihologiya/tvorcha_osobistist. (дата звернення 1. 05. 2019 р.)
3. Кордунова Н., Потапчук Л. Психологічні особливості життєвих планів і перспектив сучасної молоді. URL: <http://www.inforum.in.ua/conferences/15/19/117> (дата звернення 12. 05. 2019 р.)

4. Литовченко О. В. Соціальне становлення людини як предмет наукового пізнання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2011. Вип. 15, Кн. I. С. 45–52.
5. Марцих Н. С. Розвиток творчих здібностей дорослих як чинник життєвого самоздійснення. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 10. С. 120–126.
6. SWOT-анализ. URL: <https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/SWOT-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7> (дата звернення 12. 05. 2019 р.).

REFERENCES

1. Babyshena, M. (2019). *Problemy profesiinoho stanovlennia maibutnix spetsialistiv morskoi haluzi*. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2587> [in Ukrainian].
2. Dutkevych, T. (2016). *Zahalna psykholohiia. Teoretychnyi kurs*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 388. URL: https://pidruchniki.com/79975/psihologiya/tvorcha_osobistist. (data zvernennia 1.05.2019 r.) [in Ukrainian].
3. Kordunova, N., Potapchuk, L. (2019). *Psykholohichni osoblyvosti zhyttievyykh planiv i perspektyv suchasnoi molodi*. URL: <http://www.inforum.in.ua/conferences/15/19/117> [in Ukrainian].
4. Lytovchenko, O. V. (2011). Sotsialne stanovlennia liudyny yak predmet naukovooho piznannia. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi, Issue 15, 45–52* [in Ukrainian].
5. Martsykh, N. S. (2012). Rozvytok tvorchykh zdbnostei doroslykh yak chynnyk zhyttievoho samozdiisnennia. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiolohiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment.:* zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, Issue 10, 120–126 [in Ukrainian].
6. SWOT-analyz. URL: <https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/SWOT-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7> [in Russia].